

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

SEYDA MOLLA MUSA GEÇİT ÖZEL SAYISI

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 4

Aralık-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Cumhuriyet Dönemi Doğu Âlimlerinden Seyda Molla Musa Gecit'in (v. 2021) Hadis

Usûlü Risâlesi

Hadîth Treatise by Seyda Molla Musa Gecit (d. 2021), one of the Eastern Scholars of Republic Period

YAZAR

Sedat YILDIRIM

Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak.

sedat0483@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5758-8229

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 22.12.2023

Sayfa Aralığı: 23-37

ÖZET

İslam medeniyeti yeryüzünde birbirinden farklı coğrafyalarda temsil edilmiştir. Mozaiki zengin bir medeniyettir. Bu medeniyet dünden bugüne farklı imparatorluklar, beylikler, emirlikler ve devletler düzeyinde temsil edilmiştir.

İslam medeniyetinin yaşanmasında olmazsa olmaz faktörlerden olan şerî ilimlere ise bu medeniyetin takipçileri tarafından ayrıca önem verilmiştir. Zira şerî ilimler gah resmi gah sivil kitleler tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi dikkate alınarak bu ilimlerin bilinip yaşanması ve sonraki kuşaklara aktarılması için gayretler sarf edilmiş ve bu yönde amaç ve gayeler edinilmiştir.

Söz konusu amaç ve gayelere olan aşk her âlimin payesi olduğu gibi Ağrı köyleri, Doğubayazıt ve çevre köylerinde medrese kuran Seyda Molla Musa'nın payesi de olmuştur. Seyda birçok yerde medrese kurup ders vermenin yanında birçok eser de kaleme almıştır.

Kaleme aldığı eserler arasında hadis usulüne yönelik yazdığı bir hadis risalesi de bulunmaktadır. Seyda söz konusu eserini şerî ilimler ile ilgili yazdığı mecmuanın bir bölümü halinde yayınlamıştır. Söz konusu mecmua "*Mecmû'âtu'l-Ulûm*" ismiyle yayınlanmıştır.

Çalışmamızda Seyda'nın kaleme aldığı hadis risalesi etraflıca ele alınarak yazılan eserin içerik ve nitelik bakımından incelenecek ve Seyda'nın hadis usulü yaklaşımı, yazdığı eserin klasik ve modern kaynaklar ile olan ilişkisi gibi birçok mesele ve hususa mercek tutulacaktır. Böylece Seyda'nın ilmî şahsiyeti, hadis usulü alanındaki yetkinliği dikkate alınarak hadisçilik yönü tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İslam, Hadis, *Mecmû'âtu'l-Ulûm*, Hadis Risalesi, Seyda Molla Musa Gecit.

ABSTRACT

The Islamic civilisation has been represented in various lands over the world. It is a civilisation with a rich variation. In addition, it has been represented at the levels of different empires, kingdoms, emirates and states.

The followers of this civilisation gave great importance to sharia scholarship, which is one of the indispensable factors for Islamic civilisation. This is because, sharia scholarship has been deemed necessary to teach and learn either by official or by civilian

entities. Therefore, there has emerged aims and goals towards learning and maintaining this scholarship with a great effort.

The urge for the abovementioned aims and goals was also shared by Seyda Molla Musa, who founded a madrasah in the villages of Ağrı, Doğubayazıt and the villages around. As well as founding madrasahs and teaching in many places, he also penned numerous works.

Among the works he wrote, there is a ḥadīth treatise written for methodology (usul) of ḥadīth. Seyda published this work as a part of the journal he authored regarding sharia scholarship. The mentioned journal was published with the name “*Mecmu’atu’l-Ulum (The Journal of Scholarship)*”.

In this study, the ḥadīth treatise he wrote will be analysed in detail in terms of content and quality and various aspects such as his approach to ḥadīth methodology, the treatise’s relation to classical and modern resources will be focused upon. In this way, this study addresses Seyda’s scholarly personality and proficiency in the field of ḥadīth methodology and will try to identify his muḥaddith aspect.

Key Words: İslam, Ḥadīth, Mecmu’atu’l-Ulum, Ḥadīth Treatise, Seyda Molla Musa Gecit.

GİRİŞ

Temel kaynağı Kur’an ve sünnet olan İslami ilimler, varlığını sürdürmesi, öğrenilip öğretilmesi ve nihayeten bir İslamî yaşam modeli oluşturması için tarihten günümüze tüm İslam coğrafyasında önemsenmiş ve titizlikle hayatın merkezinde tutulmuştur. Ulaştığımız bilgilere göre İslam’ın zuhurundan çok kısa bir zaman sonra İslam coğrafyasının bir parçası olduğunu tahmin ettiğimiz Ağrı bölgesi de (H. 33/653) (Belazûrî, 1988, 196-197; Ali, 2020, 423) bu kervana katılmış ve bu muhitte tarihte olduğu gibi yakın zamanda da birçok ilmî faaliyet gerçekleşmiştir. Nitekim 20. Yy.’da Ağrı ve çevresinde klasik medrese geleneği varlığını sürdürmüş ve bu muhitte kurulan sivil medrese kurumlarında İslamî ilimler tahsil edilmiştir. Nitekim yaptığımız araştırma nispetinde Ağrı ve çevresinde zor ve kısıtlı şartlar altında otuza yakın medrese olduğu tespit edilmiştir ki biz bu sayının daha fazla olduğunu düşünmekteyiz.

Söz konusu bu medreseler -medrese ve müderris isimleri halinde- şunlardır: (Muğul, 17.02.2022).

- Seyda Molla Nadir-Qerxeliğ, Çelebaşıya ve Milan Medreseleri (Ağrı-Tutak ilçesine bağlı Köyleri)
- Seyda Molla Abdulkerim-Gelûta Medresesi (Ağrı Hamur ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Muhammed -Kasor Medresesi (Ağrı'ya bağlı köy)
- Seyda Molla Abdulbakî'yê Babya- Babya Medresesi (Ağrı-Patnos ilçesine bağlı köy)
- Seyda Şêgê Hezîn-Zado Medresesi (Ağrı Merkezine bağlı köy), Kelê Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Muhammed- Şoşik Medresesi (Ağrı-Hamur ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Mahmud- Burco Medresesi (Ağrı-Hamur ilçesine bağlı köy) Xanereşk Medresesi (Ağrı-Merkez iline bağlı köy)
- Seyda Molla Süleyman-Kewirgewrk Medresesi (Ağrı-Merkez iline bağlı köy)
- Seyda Molla Salih-Geldüş Medresesi (Ağrı-Taşlıçay ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Abdulkerim-Geluta Medresesi (Ağrı Hamur ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Ahmedê Ato-Karasu Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Salih Oğur-Zado Medresesi (Ağrı Merkezine bağlı köy)
- Seyda Molla Abdulaziz-Kelê Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köy) ve Eleşkirt Merkez Medresesi
- Seyda Molla Mustafa-Kelê Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köy), Aşkale Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Mihemmed'ê Qazî Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Silheddin- Aşkale Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Mihemed-Ağadeve'yê Mezin Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Bekir'ê Sırdo -Sırdo Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy), Tabo ve Remedana (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köyler)
- Seyda Molla Miştâq-Gomika Elajgirê Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Ahmet-Hemzika Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Ahmed- Çalixa Medresesi (Ağrı-Patnos ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Zibêt-Navik Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Mihemmed-Berdav Medresesi (Ağrı-Tutak ilçesine bağlı köy)

- Seyda Molla Evdal-Düzmeydan Medresesi (Ağrı-Taşlıçay ilçesine bağlı köy)
- Seyda Molla Mihemmed (Ağrı Diyadin ilçesine bağlı bir köyde)
- Seyda Molla Abdulbari-Hamur Merkez Medresesi (Ağrı'nın ilçesi)
- Seyda Molla Hesen-Qezer Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)
- Seyda Molla Mihyeddin-Heyderoğlı Medresesi (Ağrı-Merkeze bağlı köy)

Görüldüğü üzere bölgede cumhuriyet döneminde Ağrı ve çevresinde birçok medrese bünyesinde ilmi faaliyetlerin icra edildiği anlaşılmaktadır. Bu önemli ilim kervanına çalışmamızın konusu olan yazar Seyda Molla Musa da katılmış ve başta Ağrı ve Doğubeyazıt köyleri ve Doğubeyazıt ilçesinde ömrünün son demlerine kadar öğrenci yetiştirmiş ve çok önemli eserler kaleme almıştır. Seyda, bölgedeki hakim medrese geleneğinin genel adetinden farklı olarak kitap yazma hususuna ayrıca ehemmiyet vermiş; telif, şerh niteliğinde birçok eser kaleme almıştır. Yazdığı eserler arasında hadis usulü ile ilgili bir hadis risalesi de bulunmaktadır. Söz konusu hadis risalesi; yine Seyda tarafından yazılan ve birçok ilim hakkında mühim bilgiler cem eden “*Mecmû ‘âtu’l-Ulûm*” isimli eserin bir bölümünde yer almaktadır.

Seyda'nın yazdığı hadis risalesi hadis ilimlerinden olan hadis usulü ve ıstılahları hakkındadır. Söz konusu risale klasik ve muasır dönemde yazılan kaynaklarda geçen bilgiler referans alınarak telif edilmiştir. İçerik bakımından çok faydalı bilgilere haizdir. Zira aşağıda da detaylı bir şekilde görüleceği üzere Risalede hadis usulü ile ilgili öncelikli bilinmesi gereken tanımlar, ıstılahlar, açıklamalar ve farklı yaklaşımlar gibi birçok mühim meselelere temas edilmiştir.

Biz de bu çalışmamızda Seyda'nın İslami ilimler ile ilgili verdiği emek ve hizmete bir vefa göstermek amacıyla hadis alanıyla ilgili yazdığı bir eseri tanıtma ve tahlil etmeye gayret göstereceğiz.

1. Seyda Molla Mus'nın Hadis Risâlesi

Seyda Molla Musa Gecit'in şerî ilimlere yönelik yazdığı -Türkçe-Arapça- birçok mühim eseri bulunmaktadır. Bu önemli eserlerinden biri de kuşkusuz Hadis ilmine yönelik yazdığı Arapça hadis risalesidir. Söz konusu eser klasik ve modern eserlerde geçen muhtelif hadis usulü ile ilgili bilgileri referans alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla çalışma kaynak bakımından bilimsel bir içeriğe sahip olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Eserde verilen bazı bilgiler için kaynak gösterilmiştir. (Örnek için bk. Gecit: 2005, 229,

244, -245, 247). Ancak eserin klasik dönemin akademik eser yazma metodu dikkate alındığından eserde verilen bilgiler için ayrıca kaynak gösterilmediği gözlemlenmiştir. Seyda'nın yazdığı hadis risalesinin içerdiği ana konular, hadis usulünün öncelikli tanımları, hadis ıstılahları, hadis tahammül yöntemleri, cerh ve ta'dil lafızları, hadis eserlerini işaret eden rumuzlar ve Ömer b. Muhammed'in (v. 1080/1669 [?]) *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye* isimli eserinin izahı gibi bilgilendirici ve eğitici malumatları kapsamaktadır. Bu başlık altında, Seyda'nın çalışmasında söz konusu konular hakkında verdiği malumatlar aktarılmaya gayret gösterilecektir.

1.a. Önemli Tanımlar

Seyda, hadis usulü ile ilgili temel kavramlardan söz etmeden önce hadis ve haberi, rivâyetül-hadis, dirayetül hadis, konuları ve gayesi, sened ve metin gibi öncelikli olarak bilinmesi gereken hususların izahını yapmıştır. Şöyle ki seyda mezkur hususlar hakkında verdiği bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

Hadis ve haber; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad edilen söz, fiil, sıfat ve takrirler manasındadır. (Gecit: 2005, 229-230) .

Rivâyetü'l-hadîs; Hadislerin nakledilmesi manasına gelmektedir. (Gecit: 2005, 230) . (Suyûtî, ts., 25-26.)

Rivâyetü'l-hadîsin konusu ve gayesi; Rivâyetü'l-hadîs'in konusu Hz. Peygamber (s.a.v.) olup, gayesi iki dünya mutluluğudur. (Gecit: 2005, 230) .

Dirayetü'l-hadîs; Hadise ait metin ve senedin sahih, hasen, zayıf olmasından; ravinin cerh ve ta'dil edilmesinden ve tahammül metotlarından söz etmektedir. (Gecit: 2005, 230) . (Suyûtî, ts., 25-26.)

Dirayetü'l-hadîsin konusu ve gayesi; Râvî ve rivâyet olup rivâyetin makbul ve merdûd yönünü tespit etmektir. (Gecit: 2005, 230) .

Sened; Metne ulaştıran ricallerdir (kişilerdir). (Gecit: 2005, 230).

Metin; Senedin sonunda ulaşılan kelimedir (hadistir). (Gecit: 2005, 230).

2.a. Kavramlar

Seyda'nın hadis ile ilgili risalesi incelendiğinde risalede hadislerin sıhhat ve zayıf olma derecelerine, ravi sayısına, müntehasına ve seneddeki kopukluk sayısına ve farklı açılara göre kategorize edildiği ve bu hususlar ile ilgili kavramlardan müstakil başlıklar altında söz edildiğini görmekteyiz. Söz edilen kavramlardan birkaç tane zikretmek gerekirse bunlar sahih, hasen, zayıf, mevzu, şaz, maktûb, muallel, mütevâtir, âhad, merfû, mevkûf,

maktû, münkati', mu'dal, mürsel şeklindedir. Örnek kabilinden eserde söz konusu kavramlar hakkında yapılan bazı açıklamalara özetle yer verelim: (Geniş bilgi için bk.Tahhân, 2004, 23-38, 160-167).

Mütevâtir hadis; yalan üzere birleşmeleri adeten mümkün olmayan bir gurubun kendisi gibi olan bir gurutandan naklettiği hadistir. (Gecit: 2005, 236).

Sahîh hadis; adalet ve zapt sıfatına sahip râvîler tarafından nakledilen, şaz, illet ve inkıtadan arî olan hadistir. (Gecit: 2005, 229).

Hasen hadis; râvîleri sahih hadisin ravileri derecesinde meşhur olmayan hadis türüdür. Hasen li zâti ve hasen li gayrih olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. (Gecit: 2005, 231).

Zayıf hadis; sahih ve hasen hadis derecesine ulaşmayan ve bir hadisin sahih olması için aranan şartlardan birisini taşımayan rivâyet türüdür. (Gecit: 2005, 232).

Mevzû hadis; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad edilen uydurulmuş sözdür. (Gecit: 2005, 249).

Merfû' hadis; Bir sahâbî, tâbiî ve onlardan sonraki kuşaklardan olan bir kişi tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad edilen söz, fiil, takrir ve sıfatdır. (Gecit: 2005, 232).

Mevkûf hadis; Sahâbîlere isnad edilen söz, fiil ve takrirdir. (Gecit: 2005, 238).

Maktû' hadis; tâbiînden olan veya onlardan sonraki kuşaktan olan birine isnad edilen söz ve eylemdir. (Gecit: 2005, 233).

Münkati' hadis; sahâbî tabakasından önceki herhangi bir tabakadan ravisi düşen rivâyettir. (Gecit: 2005, 240).

Mu'dal hadis; senesinde iki ravinin (peş peşe) düştüğü rivâyet türüdür. (Gecit: 2005, 240).

Şaz hadis; bir güvenilir ravinin güvenilir bir gurup raviye muhâlefet ederek rivâyet ettiği hadistir. (Gecit: 2005, 241).

Muallel hadis; zahiren sahih olan fakat (mahir olan biri tarafından yapılan) araştırma sonrasında kusurlu olduğu tespit edilen rivâyettir. (Gecit: 2005, 244).

3.a. Cerh ve tadil Lafızları

Seyda cerh ve ta'dille ilgili de önemli bilgiler paylaşmış ve cerh tadil derecelerini (birinci, ikinci...şeklinde) ilgili lafızlar kullanarak izah etmiştir. Söz konusu bu dereceler şu şekilde açıklanmıştır: (Geniş bilgi için bk. Nîsâbü'rî, 1977, 52-58)

Tadil Lafızları: (Gecit: 2005, 252-253).

1. Derece Ta'dil Lafızları: ثقة أو مؤثون أو ثبتت أو حجة أو عدل حافظ أو عدل ضابط.

2. Derece Ta'dîl Lafızları: صدوق أو محله الصدق أو لا بأس به أو مأمون أو خيار أو ليس به بأس.

3. Derece Ta'dîl Lafızları: شيخ فيكتب حديثه وينظر فيه

4. Derece Ta'dîl Lafızları: صالح الحديث فيكتب حديثه وينظر فيه إعتبارا.

Cerh Lafızları: (Gecit: 2005, 252-253).

1. Derece Cerh Lafızları: لين الحديث (كتب حديثه وينظر فيه إعتبارا)

2. Derece Cerh Lafızları: ليس بقوى (يكتب أيضا حديثه للإعتبار)

3. Derece Cerh Lafızları: ضعيف فقط ومنكر الحديث وحديثه منكر وحديثه واه (لا يطرح بل يعتبر به أيضا): ضعيف الحديث, وضعفه

4. Derece Cerh Lafızları: متروك الحديث أو ذاهبه أو كذاب (فهو ساقط لا يكتب حديثه ولا يعتبر به ولا يستشهد)

4.a. Hadis Tahammül Metodları

Seyda hadis rivâyeti alınırken hadisçilerin tercih ettiği hadis tahammül metodlarından da söz etmiş ve hadis rivâyet tahammülünün ya direkt veya dolaylı olarak alındığını ve bu tahammül metodlarının sekiz tane olduğunu belirtmiştir. Bunların ise semâ', kıraat, icâzet, münâvele, kitâbet, i'lâm, vasiyet, vicâde olduğu bilgisini aktarmış ve bu kavramları izah etmiştir. Söz konusu kavramlarla ilgili açıklamalar özetle aşağıda olduğu gibidir: (Gecit: 2005, 254-255). (Geniş bilgi için bk. İbn Hacer, 2001, 247-250)

Semâ'; hadis öğrencisinin hocasından, şifâhi olarak yada şeyhin kitabından – öğrenci yazsın veya yazmasın- hadis dinlemesine denir. Bu tahammül metodu için şu lafızlar kullanılır: حدثنا وأخبرنا وأنبأنا وسمعت فلانا يقول وقال لنا فلان وذكر لنا فلان.

Kıraat; bizzat hadis öğrencisinin veya başka bir öğrencinin ezberinden veya hadis kitabından hocasına hadislerini okumasına kıraat denir. Bu tahammül metodu için şu lafızlar kullanılır: قرأت على فلان , قرئ عليه وأنا أسمع.

İcâze; bir hadis hocasının أجزت lafzını kullanarak bildiği hadislerinin rivâyet edilmesi hususunda izin vermesine denir.

Münâvele; bir hadis hocasının icazetli ve icazetsiz olmak üzere birine rivâyetlerini vermesine denir. Bu tahammül metodu için şu lafızlar kullanılır هذا سماعي أو روايتي عن فلان فاروه عني , أجزت لك روايته عني , هذا سماعي أو من حديثي.

Kitâbet; bir hadis şeyhinin icazetli veya icazetsiz bir şekilde hadislerinin tamamını veya bir kısmını yazarak/yazdırarak birisine göndermesidir. Kendisine yazılı hadis verilen kişi hocanın yanında olması veya başka bir yerde olması mümkündür. Bu tahammül metodu (icâzetli olanı) için şu lafız kullanılır: أجزت لك ما كتبت لك

İlâm; bir hadis hocasının öğrencisine kendisine ait olan rivâyetler hakkında bilgi vermesidir.

Vasiyet; bir hadis hocasının ölüm döşeginde veya yolculuğa çıkarken kendisine ait hadis kitabını (almasını verilmesini) vasiyet etmesidir.

Vicâde; bir kişinin bazı hadisleri râvîsine ait yazıyla bulmasıdır.

5. Hadis Literatürü İle İlgili Rumuzlar

Seyda hadis literatürü için kullanılan ve hadis alanında bilinen bir takım rumuzlar ve işaret ettikleri eserler hakkında da bilgi vermiş ve söz konusu rumuzlar ve işaret ettikleri eserler bir şablon içinde ve işaret edilen eserler latinize edilerek gösterilmiştir. Bahse konu şablon aşağıda verilmiştir: (Gecit: 2005, 256-257).

ق: لهما ق: Buhârî Ve Müslim	م : لمسلم م: Müslim	خ: للبخارى خ: Buhârî:
ن: للنسائي ن: Nesâî:	ت: للترمذى ت: Tirmizî:	د: لأبى داود د: Ebû Dâvûd
3: لهم إلا ابن ماجه Mezkûr İlk Üç Sünen	4: لهؤلاء الأربعة الاربعة: Mezkûr Dört Sünen	ه: لابن ماجه ه: İbn Mâce:
ك: للحاكم ك: Hakim en-Neysâbûrî	عم: لابنه عبد الله فى زوائده عم: Abdullah b. Ahmedin Riv.	حم: لأحمد فى مسنده حم: Ahmed b. Hanbel
حب: لابن حبان فى صحيحه حب: İbn Hibbân es-Sahîh.	تخ: له فى التاريخ تخ: Buhârî et-Târîh	خد: للبخارى فى الأدب خد: Buhârî Edeb
طص: له فى الصغير طص: Taberanî el-Mu'cemü'l-Sağîr	طس: له فى الأوسط طس: Taberanî el-Mu'acemü'l-Evsat	طب: للطبرانى فى الكبير طب: Taberanî el-Mu'cemü'l-Kebîr
عب: لعبد الرزاق فى الجامع عب: Abdurrezzak	ش: لابن أبى شيبة ش: İbn Ebî Şeybe	ص: لسعيد بن منصور فى سننه ص: Said b. Mansûr es-Sünen
فر: للديلمى فى مسند الفردوس فر: Deylemî Müsned:	قط: للدارقطنى قط: Dârekutnî	ع: لأبى يعلى فى مسنده ع: Ebû Yalâ es-Sünen

هق: له فى السنن هق: Beyhakî Sünen	هب: للبيهقى فى شعب الإيمان هب: Beyhakî Şuebu'l- Îmân	حل: لأبى نُعَيْم فى الحلية حل: Ebû Nuaym Hilye
خط: للخطيب خط: Hatîb	عق: للعقلى فى الضعفاء عق: Ukaylî ed-Duafa	عد: لإبن عدى فى الكامل عد: İbn Adî el-Kâmil

6.a. Beykûnî Metnine Yönelik Lafzî İzâh

Seyda hadis risalesinde hadis usulü ile ilgili olan bilgileri vermekle birlikte Ömer b. Muhammed b. Fettûh'un (v. 1080/1669 [?]) hadis usulü ile ilgili yazdığı *el-Beykûniyye* isimli manzumeye de yer vermiş ve manzumede geçen bazı ifadelerle yönelik yapılan izah ve açıklamaları da aktarmıştır. Aşağıda, İbn Fettûh'un *el-Beykûnîyyesi* ve Seyda'nın manzumenin ilgili beyitlerine yönelik Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulkakî ez-Zurkânî (ö.1122/1710); Şeyh Atiyyetullah b. Atiyye el-Echûrî (ö.1190/1776) gibi alimlerin *el-Beykûnîyye*'ye yönelik yaptıkları şerh ve haşiyelerden naklettiği izahatlar verilmiştir: (Gecit: 256-262)

منظومة البيقونى لعمر بن محمد بن فتوح البيقونى

أَبْدَأُ بِالْحَمْدِ مُصَنِّبًا عَلَى	مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيِّ أُرْسِلَ
وَذِي مِنْ أَسْمَاءِ الْحَدِيثِ عِدَّة	وَكُلُّ وَاجِدٍ أَتَى وَخَدَّه
أَوْلَهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ	إِسْنَادُهُ وَلَمْ يَشُدَّ أَوْ يُعْلَن
يُرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ	مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ
وَالْحَسَنُ الْمَعْرُوفُ طُرُقًا وَعَدَثٌ	رَجَالُهُ لَا كَالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ
وَكُلُّ مَا عَنْ رُتْبَةِ الْحُسْنِ قَصُرُ	فَهُوَ الضَّعِيفُ وَهُوَ أَقْسَامًا كَثُرُ
وَمَا أُضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ	وَمَا لِتَابِعِ هُوَ الْمَقْطُوعُ
وَالْمُسْتَدُّ الْمُتَّصِلُ الْإِسْنَادِ	مِنْ رَاوِيهِ حَتَّى الْمُصْطَفَى وَلَمْ يَبِينُ
وَمَا بِسْمَعِ كُلِّ رَاوٍ يَنْصِلُ	إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَى فَالْمُتَّصِلُ
مُسْتَسْلَقٌ قُلُّ مَا عَلَى وَصْفِ أَتَى	مِثْلُ أَمَّا وَاللَّهِ أَنْبَاءِي الْفَتَى
كَذَلِكَ قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِمًا	أَوْ بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي تَبَسَّمَا
عَزِيزٌ مَرْوِي الثَّنِينَ أَوْ ثَلَاثَةَ	مَشْهُورٌ مَرْوِي فَوْقَ مَا ثَلَاثَةَ

مُعْتَعِنٌ كَعَنْ سَعِيدٍ عَنْ كَرْمٍ
 وَكُلُّ مَا قَلَّتْ رَجَالُهُ عِلًّا
 وَمَا أَضْفَنَتْهُ إِلَى الْأَصْحَابِ مِنْ
 وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطَ
 وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالٍ
 وَالْمُعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ
 الْأَوَّلُ الْأَسْفَاطُ لِلشَّيْخِ وَأَنْ
 وَالثَّانِ لَا يُسْقَطُهُ لَكِنْ يَصِفُ
 وَمَا يُخَالِفُ ثِقَّةً فِيهِ الْمَلَأَ
 إِبْدَالَ رَاوٍ مَا بِرَاوٍ قِسْمٌ
 وَالْفَرْدُ مَا قَيَّدَتْهُ بِثِقَةٍ
 وَمَا بِعِلَّةٍ غُمُوضٍ أَوْ حَقًّا
 وَذُو اخْتِلَافٍ سَنَدٍ أَوْ مَثْنٍ
 وَالْمُدْرَجَاتُ فِي الْحَدِيثِ مَا أَنْتَ
 وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أَخِيهِ
 مُتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطًّا مُتَّفِقٌ
 مُؤْتَلِفٌ مُتَّفِقٌ الْخَطِّ فَقَطْ
 وَالْمُنْكَرُ الْفَرْدُ بِهِ رَاوٍ عَدَا
 مَثْرُوكُهُ مَا وَاجِدُهُ بِانْفِرَادٍ
 وَالْكَذِبُ الْمُخْتَلَقُ الْمَصْنُوعُ
 وَقَدْ أَنْتَ كَالجَوْهَرِ الْمَكْنُونِ
 فَوْقَ النَّاسِ لَاتِيَيْنَ بِأَرْبَعٍ أَنْتَ

وَمُبْتَهَمٌ مَا فِيهِ رَاوٍ لَمْ يُسَمَّ
 وَضِدُّهُ ذَلِكَ الَّذِي قَدْ نَزَلَ
 قَوْلٍ وَفِعْلٍ فَهُوَ مَوْقُوفٌ رُكْنٌ
 وَقُلُّ غَرِيبٌ مَا رَوَى رَاوٍ فَقَطْ
 إِسْنَادُهُ مُنْقَطِعٌ الْأَوْصَالِ
 وَمَا أَنْتَى مُدَلَّسًا نَوْعَانِ
 يُنْقَلُ عَنْ مَنْ فَوْقَهُ بِعَنْ وَأَنْ
 أَوْصَافُهُ بِمَا بِهِ لَا يُعْرَفُ
 فَالشَّاذِ وَالْمَقْلُوبُ قِسْمَانِ تَلَا
 وَقَلْبُ إِسْنَادٍ لِمَثْنٍ قِسْمٌ
 أَوْ جَمْعٌ أَوْ قَصْرٌ عَلَى رَوَايَةٍ
 مُعَلَّلٌ عِنْدَهُمْ قَدْ عُرِفَا
 مُضْطَرِبٌ رَبُّ عِنْدَ أَهْلِ الْفَنِّ
 مِنْ بَعْضِ أَلْفَاظِ الرُّوَاةِ أَنْصَلَتْ
 مُدْبِجٌ فَأَعْرَفَهُ حَقًّا وَأَنْتَخَهُ
 وَضِدُّهُ فِيهَا ذَكَرْنَا الْمُفْتَرِقُ
 وَضِدُّهُ مُخْتَلِفٌ فَاخْتِشَ الْعَلَطُ
 تَعْدِيدُهُ لَا يَحْمِلُ التَّفَرُّدَا
 وَأَجْمَعُوا لِضَعْفِهِ فَهُوَ كَرْدٌ
 عَلَى النَّبِيِّ فَذَلِكَ الْمَوْضُوعُ
 سَمِّيَتْهَا مَنْظُومَةَ الْبَيْقُونِي
 أَنْبِئْتَهُمْ أَنْتَ بِخَيْرِ خْتِمَتِ

هذه حواش على بعض ألفاظ منظومة البيقونى:

أرسلا: الجملة صفة نبي والألف للإطلاق وهو إشباع حركة الروى فيتولد منها حرف مجانس لها.

وذى: إشارة الى العبارات الذهنية.

عدة: خبر لقوله "ذى".

وحده: مفعول معه.

وغدت: اى صارت.

لا كالصحيح: خبر غدت محذوف اى مشتهرة بالعدالة والضبط.

قصر: اى لم يصل الى بلوغ رتبة الحسن.

أقساماً: اى من جهة الأقسام.

وما لتابع: اى ما أضيف لتابع.

ولم يبين: اى ينقطع.

وما بسمع: بأن كان كل منهم قد سمعه من فوقه حتى انتهى للمصطفى صلى الله عليه وسلم. هذا إحتراز عن

اتصال السند بغير السماع كإتصاله بالإجازة كأن يقول أجازنى فلان قال أجازنى فلان وهكذا الى آخر السند فلا يسمى

الحديث المروى كذلك متصلاً.

أنبأني: بإبدال الهمزة الثانية الفا.

كذلك: اى ثم يفعل الآخر مثل ذلك وهو القيام.

عزيز: بلا تنوين للضرورة.

علا: اى عرف عندهم بأنه العالى.

قد نزل: اى هو المعروف عندهم بالنازل.

زُكن: اى علم.

منقطع الأوصال: الأوصال المفاصل ولفظة الأوصال حشو ذكره تكميماً للبيت.

الإسقاط للشيخ: الذى حدثه.

بـ«عن» و«أن»: بتشديد النون المسكنة للوقف كقوله أن فلانا.

وما يخالف: بزيادة أو نقص فى السند أو المتن.

الملا: اى الجماعة الثقات.

تلا: اى تلا الشاذ فى هذه المنظومة.

قيده: كقولك فى حديث «أن النبى صلى الله عليه وسلم كان يقرأ فى الأضحى والفطر بسورة ق واقتربت

الساعة» لم يروه ثقة الا ضمراً بن سعيد المازنى.

أو جمع: من بلد معين كأن يقال: هذا ما تفرد به أهل مصر ولم يشركهم فيه أحد.

أو قصر: كقوله لم يروه عن فلان الا فلان.

غموض أو خفا: بدلان من علة و«أو» بمعنى الواو.

قد عرفنا: هذا حشو.

من بعض ألفاظ الرواة: اى من الفاظ بعض الرواة.

إتصلت: بأخر الحديث أو كانت فى أثناؤه أو فى أوله.

عن أَخيه: بالقصر على اللغة المشهورة اى عن المساوى له فى الأخذ عن الشيوخ وفى السن غالباً.

وانتخه: اى إقصده فى رواية الأقران او إفتخر انت بمعرفته.

متفق لفظ الخ: اى ما اتفق لفظه وخطه واختلف شخصه بأن تعدد مسماه متفق ومفترق فى الإصطلاح والمراد أن الحديث الذى يكون بعض سنده بهذه الصفة يسمى بالمتفق والمفترق معا وهو قسم واحد كالخليل بن أحمد ستة رجال أو أكثر.

مؤتلف متفق الخط فقط: ما إتفق خطه دون لفظه يقال له مؤتلف ومختلف فهو من المشترك اللفظى كسابقه كـ«أسيد» مصغرا و«أسيد» مكبرا.

والمنكر الفرد به راو غدا الخ: «به» اى بروايتة. «راو» من الرواة بحيث لا يعرف ذلك الحديث من غير روايته لا من الوجه الذى رواه ولا من غيره. «غدا» اى صار. «تعديله» اى تعديل الغير إياه. فالمصدر مضاف للمفعول والفاعل محذوف. «لا يحمل التفرد» اى لم يبلغ مبلغا فى العدالة والضبط يحتمل معه التفرد بالرواية بل هو قاصر عن ذلك. وقال الدمياطى فى شرحه: «غدا» اى صار. «تعديله» اى توثيقه. «لا يحمل» بفتح التحتية وبالهاء المهملة بعدها ميم مكسورة اى لا يحتمل التفرد لكونه وإن كان ثقة لم يبلغ مبلغ من يحتمل تفرد بالخبر. وجملة «غدا» الخ فى موضع الصفة لراو ومفهومه أنه إذا احتل تفرد به لكونه صار أهلا لذلك لا يكون حديثه منكرا. (أه). والمنكر: مبتدأ. والفرد: خبره وهو صفة لموصوف محذوف اى الحديث الفرد. وكان الأولى تقديم الحديث على المنكر فيقول «والحديث المنكر» كما صنعه الحموى. «وبه» جار ومجرور خبر مقدم. و«راو» مبتدأ مأخر. و«غدا تعديله» فعل وفاعل والجملة صفة لراو.

فهو كرد: اى كالمردود الموضوع ولا يقبل.

وقد أتت: اى هذه المنظومة.

المكنون: اى المستور لنفاسته وعزته.

SONUÇ

Çalışma sonucunda cumhuriyet döneminde Ağrı ve çevresinde kalsik usul Arapça ve İslami ilimlerin tahsil edildiği onlarca medrese/sivil eğitim kurumu ve bunlarda ders veren âlimlerin olduğu tespit edilmiştir. Bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Seyda Molla Nadir-Qerxeliğ, Çelebaşıya ve Milan Medreseleri (Ağrı-Tutak ilçesine bağlı Köyleri)
- Seyda Molla Abdulkerim-Gelûta Medresesi (Ağrı Hamur ilçesine bağlı köy),
- Seyda Molla Muhammed -Kasor Medresesi (Ağrı'ya bağlı köy),
- Seyda Molla Abdulkakî'yê Babya- Babya Medresesi (Ağrı'ya bağlı köy),

- Seyda Şêgê Hezîn-Zado Medresesi (Ağrı Merkeze bağlı köy), Kelê Medresesi (Ağrı- Eleşkirt ilçesine bağlı kasaba),
 - Seyda Molla Muhammed- Şoşik Medresesidir. (Ağrı-Hamur ilçesine bağlı köy).
- Örnek olarak zikredilen bu medreselerin dışında daha ismi zikredilmeyen onlarca medresenin olduğu bilinmektedir.

Medrese eğitimini veren âlimlerden biri de ilmi derinliğe sahip, ihlas ve mütevazılığıyla tanınan Seyda Molla Musa Gecit'tir. Seyda, başta Ağrı ve Doğubayazıt'ın muhtelif köyleri olmak üzere Doğubayazıt merkezde bulunan ve kendi himayesinde olan medreselerde uzun yıllar ders vermiştir.

Seyda Molla Musa sadece ders vermekle yetinmeyip şerî ilimlerin farklı alanları hakkında eserler yazmıştır. Bu önemli çalışmaları arasında hadis alanıyla ilgili bir risale de kaleme almıştır.

Seyda'nın yazdığı hadis risalesinde önemli tanımlar, kavramlar, cerh ve ta'dîl lafızları, hadis tahammül metodları, hadis literatürü ile ilgili kullanılan rumuzlar, *Manzûmetü'l-Beykûniyye* ve izahına yer verilmiştir.

Risalede, rivâyetü'l-hadis ve dirâyetü'l-hadîs ile ilgili öncelikli olarak bilinmesi gereken tanımlardan, hadis ıstılahları arasında sahih, hasen, mevzu, merfu, mevkuf, maktu gibi kavramlardan, bir râvînin güvenilir veya zayıf olduğuna işaret eden lafızlardan, hadisin hangi metodla alındığını ifade eden kelimelerden, hadis eserlerini gösteren bazı harflerden ve *Beykûniyye* manzumesinin izahından söz edilmiştir. Çalışma hem özet hadis usulü niteliğine sahip olması hem içerdiği önemli konular hem de dayandığı kaynaklar açısından taktire şayan bir eserdir. Netice itibarıyla cumhuriyet döneminin büyük âlimlerinden olan Seyda Molla Musa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kutlu sözlerinin muhafaza edilmesi için geliştirilen hadis usulü metodolojisini olduğu gibi kabul ettiği, bu konuda eleştirel bir yaklaşıma sahip olmadığı, aksine bu metodolojinin muasır savunucularından olduğu, anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ali, H. (2020) *Târîhu Arzurûm ve men nusibe ileyhe mine'l-Ulemâ (Erzurum Tarihi ve Alimleri)*. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Belazuri, A. (1988) *Fütûhu'l-Büldân*. Dâr ve Mektebü'l-Hilâl.

Gecit M. (2005), *Mecmû'âtu'l-Ulûm (Hadis Risalesi)*. Lord Matbaası.

İbn Hacer, A. (2001). *Nüzhetü'n-Nazar fî Tevdîh Nuhbetü'l-Fiker*. Matbaatu's-Sefîr.

Suyûtî, A. (ts.), *Tedrîbü'r-râvi fî şerhi't-Takrîbi'n-Nevevî*. Dâru Tîbe.

Tahhân, M. (2004). *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*. Mektebetul'Me'ârif.

Muğul .A. (17.02.2022).

Hâkim, E. (1977). *Marifetu Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye.